

UDK 82.09(497.6) Rizvić M.

Izvorni naučni rad

Original scientific paper

Erna Murić

RIZVIĆ O ANDRIĆEVOM *OMERPAŠI LATASU*: ROMAN KAO MATERIJAL ZA ČITANJE AUTORA U KLJUČU POZITIVISTIČKOG PSIHOLOGIZMA

Rad se bavi kritičkim čitanjem Rizvićevog tumačenja romana *Omerpaša Latasa* sa naglaskom na propitivanju njegovog teorijsko-metodološkog aparata i etičko-političkog sjedišta interpretacije. Rizvićevo čitanje Andrića analizira se iz perspektive imagologije i semiotike sa poststrukturalističkim postamentom procesualnog razumijevanja identiteta i njegovih narativnih pretvorbi. Unutar takvoga pristupa kao centralni problem iskrsava Rizvićeva indistinkcija fikcionalnog i referencijalnog svijeta.

Ključne riječi: identitet, imagologija, pozitivizam, psihologizam

Nemoguće je reći koje je najbolje tumačenje nekog teksta, ali je moguće reći koja su pogrešna.

Umberto Eco, *Granice tumačenja*

Uzalud su se mučili besposlenjaci i ogovarači da otkriju neke `skrivenne` osobine ovog za njih zagonetnog čoveka; i kako nisu nalazili ni mogli da nađu ono čega nema, upuštali su se u proizvoljna nagađanja i izmišljanja, pri čemu je svak nesvesno pripisivao Kostaću ponešto od sopstvenih želja, sklonosti i strahovanja koje je krio u sebi i nosio kroz život.

Ivo Andrić, *Omerpaša Latasa*

1. UVODNA RAZMATRANJA

U bogatom i raznovrsnom opusu književnog kritičara i historičara Muhsina Rizvića, koji tematski seže od književnopovijesnih sinteza i monografskih obrada književnih razdoblja bosanskohercegovačke književnosti, preko književno-teorijskih studija u kojima se, na tragu svog učitelja Midhata Begića kao ključne figure u projektu legitimizacije muslimanske/bošnjačke književnosti, nastoji definirati pojavnost i identitet jednog multikompozitnog kulturološkog i literarnog fenomena, do kritičko-esejističkih radova sa komparatističkim zasnovom – knjiga *Bosanski Muslimani u Andrićevu svijetu* (1995) predstavlja i doslovnu i figurativnu završnicu ovog impresivnog opusa. Prema napomeni redaktora Enesa Durakovića, Rizvić je ovu studiju pisao „bukvalno do zadnjeg trena svog života“ ne doživivši, međutim, njenu naknadnu redakciju, objavljivanje i kontraverznu povijest njenih interpretacija. Za razliku od Andrića, čijom ličnosti i djelom se tako strasno i detaljno pozabavio u ovoj knjizi, on nije želio ostati nedorečen niti je, poput Andrića u vlastitom priznanju, osjećao da „moja istina nije cela, sveobuhvatna i konačna“ i da je „svakom čoveku suđeno da ponešto odnese u grob“ (Jandrić 1977: 510) – Muhsin Rizvić je svoju posljednju knjigu ispisao sebi svojstvenom akribijom i argumentacijom koja je trebala ostaviti što manje prostora za eventualne dubioze budućih generacija čitatelja/tumača.

U izvjesnom smislu studija *Bosanski Muslimani u Andrićevu svijetu* ima vlastitu idejnu prehistoriju položenu u ključnim tezama Rizvićeve monografije *Književni život u Bosni i Hercegovini između dva rata* (1980), od kojih je svakako najpoznatija ona o „pripovjedačkoj Bosni“ kao romantično-egzotičnom stereotipu konstruiranom u „radionici“ Grupe sarajevskih književnika, koju su mahom sačinjavali nekadašnji predstavnici Mlade Bosne: Jovan Kršić kao idejno-teorijski utemeljitelj, a Ivo Andrić i Borivoje Jevtić, između ostalih, kao praktični realizatori „slike Bosne kao tamnog vilajeta“ (Rizvić: 1980., str. 114). Andrićevom poetikom Rizvić će se pozabaviti, i nakon ove monografije, u *Pregledu književnosti naroda Bosne i Hercegovine* (1985) gdje se, u kontekstu književnosti između dva rata, u zasebnom potpoglavlju pokušavaju odrediti ključne poetičke odrednice i svojevrstan *duhovni etimon* Andrićevih proza. Za razliku od povišenog kritičkog tona i proskribirajuće argumentacije koju će monografski uobličiti gotovo desetljeće kasnije, u ovoj sažetoj opservaciji nalazimo Rizvića kao „upućenog čitaoca“ koji se koristi instrumentarijem književne kritike i teorije i kojeg, govoreći u terminologiji Umberta Eka, vodi težnja ka otkrivanju izvjesne *intentio operis* (primjerice, ovdje Rizvić govori o Andrićevoj

„estetici užasa“, „ekspresionističkom podvlačenju“, „romantičarskom erotskom kompleksu“, „demitizaciji epskog herojstva“ te „simbolično-gnomskom“ izrazu), dok se u knjizi *Bosanski Muslimani u Andrićevom svijetu* prevashodno radi o analizi nesvjesnog u autoru odnosno o otkrivanju *intentio auctoris*.

Podsjetimo, Eco je u knjizi *Granice tumačenja* potcrtao razliku između „tumačenja“ i „upotrebe“ teksta, kao i između „implicitog“ ili uzornog i „empirijskog“ odnosno eksplicitnog ili „zbijskog“ čitatelja. Razvoj književne teorije u sklopu tzv. poststrukturalističkog obrata u osnovi se fokusirao na dekonstrukciju ovog prvog („uzornog“ ili implicitnog) iz perspektive onog drugog, „zbijskog“ čitaoca, koji je redovito determiniran različitim socijalnim, političkim, rodnim, kulturološkim i drugim faktorima. „Unatoč svim nastojanjima teoretičara da je isključe u korist tekstno nadziranih instanci“, primjećuje Vladimir Biti, „*kontingentna sablast zbijskog čitatelja* neprekidno se vraća u problem /italik E. M./“ (Biti 2000: 26). No, da li postoje granice do kojih empirijski čitalac može baždariti po tekstu i od kojih, recimo, počinje proces nagađanja i falsificiranja (ili „zloupotreba kategorijalnog aparata nauke o književnosti“ kako Rizvićevo čitanje Andrića imenuje Tarik Haverić u knjizi *Kritika bosanskog uma*), ili se čitava „igra“ pretvara u ludičko praznovanje jezika? Čini se da ipak mora postojati neki realni korektiv, neki *operativni esencijalizam* koji zaustavlja beskonačnu veselu protočnost semioze – ne računa li, na koncu, i najobičnija dječija igra s određenim pravilima koja učesnici implicitno prihvaćaju? Stav o „granicama tumačenja“, u kojem se izgleda slažu i ona izrazitije intrizična kao i ona ekstrizična čitanja, stiže se - u samom djelu, pa tako Eco kaže da iako je tekst *moгуće* tumačiti na bezbroj načina, „na kraju će biti potrebno nagađanje dokazati na osnovu koherencije tog teksta, a tekstualna koherencija moći će samo da odbaci nepromišljeno nagađanje“. (Eco 2001: 34) Preusmjeravanje interpretativnog fokusa sa pitanja „zašto“ na pitanje „kako“ ni u kojem slučaju ne negira autonomnost fikcionalne umjetničke tvorevine kao takve, ali joj odriče ikonoklastički status i tradicionalnu apriornost etičko-estetičke podudarnosti:

Umjetničko prozno djelo ... predlaže spoznaju tvrdeći da je njegova konfiguracija analogna postojećem povijesnom ili moralnom stanju stvari. Čitateljeva percepcija nečega što je posebno proizvodi spoznaju nečega što je opće. Iako je to izražavanje općega neizbježno uokvireno autorovim ideološkim stajalištem, analogijska strategija teksta teži izbrisati čitateljevu svijest o oblikovnoj autorskoj perspektivi. (Biti 1992:34)

U tom smislu zaključak koji Vedad Spahić donosi povodom tumačenja Andrićeve doktorske disertacije, u eseju/referatu *Hljeb od javorove kore* podnesenom za Preporodov naučni skup i zbornik *Andrić i Bošnjaci*, mogao bi se uzeti kao legitiman pristup fikcionalnom tekstu uopće:

Andrićevom djelu nije potrebna ničija advokatura. Ono ima vlastite odbrambene mehanizme, a zadaća je kritičara utvrditi kako ti mehanizmi funkcionišu. (Spahić 2000: 63)

2. RIZVIĆEVO ČITANJE OMERPAŠE LATASA

Cjelokupan Rizvićev pristup Andrićevim djelima i prema tome, polazišna (istovremeno i odredišna) teza studije *Bosanski Muslimani u Andrićevu svijetu* crpi svoju argumentaciju iz Andrićeve doktorske disertacije *Razvoj duhovnog života u Bosni pod utjecajem turske vladavine* (odbranjena 1924., objavljena prvi put 1982.) Citirajući Zorana Konstantinovića iz *Predgovora* disertaciji, gdje se uopćeno konstantira njezin tematsko-motivski i generički značaj za Andrićeva djela, Rizvić će i sam zaključiti da „sve što pripovjedački slijedi u Andrićevom stvaranju nakon 1924. godine samo je književno razvijanje ideologije njegove doktorske dizertacije“. A ideologija disertacije, smatra Rizvić, počiva na Andrićevoj mržnji prema jednom narodu, jednoj vjeri, jednoj kulturi koja se pomoću literarnih predodžbi angažovala u stvaranju svijesti o „turskoj krivici“ Bošnjaka kod drugih južnoslovenskih naroda, pogotovo prijanjajući „srpskom tradicionalnom epsko-etičkom biću i romantičkoj recepciji srpskih čitalaca o Bošnjacima“ (Rizvić 1995:8).

Ono što u Rizvićevoj studiji slijedi nakon uvodnog upoznavanja čitalaca sa sadržajem disertacije, jeste jedan hibridni kritički spoj teorije recepcije, pozitivizma i psihoanalize te, u najuspjelijim dionicama, raskrivanja orijentalističkih i egzotičnih predstava o „drugima“ u samom tekstu¹ Treba istaknuti da je u suštini ovdje manje

⁴ O toj ambivalentnosti rezultata Rizvićeva čitanja Andrićeva djela instruktivno je pisala Nirman Moranjak-Bamburać: „Andrićev „svijet“ predstavlja pozornicu koja se uspostavlja umnožavanjem ogledala: najprije u zrcalnom odrazu faction u fiction, što čini fikciju i historiografiju ekvivalentnim djelatnostima u preoblikovanju našeg iskustva vremena putem konfiguracije zapleta, a u krajnjoj konsekvenci – izgradnjom svojih zapleta preko raznovrsnih figura orijentalno-okcidentalnog dvojništva. Rizvić ne griješi kad indicira problematiku zapadno-kršćanske vrijednosne orijentacije Andrićeve proze, pa čak možda niti u identifikaciji simptoma srpskog nacionalnog mita razasutih Andrićevim tekstom, ali griješi kada apsolutni zahtjev za ljubavlju, za neprijepornim odsustvom ili prisustvom, te potrebu za razumijevanjem oglašenu iz radikalne pozicije drugosti, brka sa žudnjom Drugog (Andrićevog potpisa ispod/iznad nacionalnog kanona), ili, obrnuto, sa „zahtjevom Drugog“ koji nas

riječ o čitanju „djela“ a više o čitanju „pisca“ i to u takvom odnosu koji bi se najbolje mogao opisati odnosom terapeuta i pacijenta: terapeut-psihoanalitičar je, naravno, Rizvić, pacijent je empirijski autor Ivo Andrić dok je objekt analize sam tekst, shvaćen kao manifestni dio onog ledenog brijega što ga čini podsvijest / latentni sadržaj teksta ili „genotekst“ Andrićevih subjektivnih težnji, poriva, potiskivanja i svega onoga što inače čini materijal psihoanalize. U takvom odnosu mehanizam teksta shvaćen je na isti onaj način na koji Freud tumači mehanizam sna, kao svojevrsan simbolični jezik nesvjesnog – taj jezik, međutim, djeluje putem projekcije, kondenzacije te dislokacije značenja (tj. u svom manifestnom vidu) koja zaklanjaju ono „latentno“ (sirovo) značenje koje je izvor problema. Sam proces „terapije“ može se smatrati uspješnim ako pacijent „postaje kadar sjećati se potisnutih događaja iz života, što mu omogućuje da sačini novu, potpuniju pripovijest o sebi kojom će protumačiti i osmisliti postojeće smjetnje“ (Eagleton 1985: 174). Upravo tako Rizvić čita roman *Omerpaša Latasa* koji je posthumno redigovan i objavljen 1976. godine. U ovom je romanu, tvrdi Rizvić, više nego i u jednom drugom njegovom djelu, alegorijski ispisan „Andrić njim samim“. „Psihoanalitičko čitanje“ Andrića ovdje, treba dodati, nema ništa zajedničko sa onim teorijskim nadgradnjama Freudovih postavki kakve su na djelu kod J. Lacana, L. Althuissera, Pierra Machereya, Harolda Blooma i dr., a koji rascjep između manifestnog i latentnog sadržaja radije interpretiraju kao odnos između ideologije i književnog teksta pa je zadatak kritičara da ispituje ono što tekst izriječkom ne kazuje odnosno da dekonstruira mjesta u kojima tekst upada u aporije, protivrječnosti i gubi privid samoidentiteta. U takvome shvaćanju ne govori se više o „književnom djelu kao imaginarnoj transpoziciji stvarnog nego kao o proizvodnji određenih predodžbi /representations/ stvarnog u zamišljeni predmet.“ (Beker 1999: 108). Čini se tako da Rizvićev psihoanalitički metod čitanja ima sličnosti sa ozbiljnom psihoanalizom samo po svojoj nominaciji i temeljnoj preokupaciji podsvjesnim porivima i ego-kompleksima koje (a ovdje smo već na tlu pozivističkog psihologizma) autor projicira na književne likove i situacije u svojim djelima. Riječju, Andrić se, prema Rizviću, pisanjem oslobađao vlastitih kompleksa i potisnutih poriva te ih medikalizirao i racionalizirao u narativnim identitetima vlastitih likova. Čitajući književni lik Omerpaše Latasa kao neku vrstu literarnog negativa Andrićeve empirijske ličnosti, Rizvić će donijeti nekoliko zaključaka:

historizira, pretvarajući nas u objekte svoje žudnje, tako da nam oduzima sposobnost da pojмимо vrijednosti koje su u nas uložene“. N. Moranjak-Bamburać: *Ideologija i poetika (Interdiskurzivna analiza kulturoloških strategija i taktika)*, Radovi, Knjiga XII, Filozofski fakultet u Sarajevu, Sarajevo, 2000., str. 141.

„Roman nazvan od redaktora Omerpaša Latasa, koji historijsko-hronološki slijedi nakon Travničke hronike, predstavljao je završnu tačku književnog oživotvorenja Andrićeve dizertacijske antiturske koncepcije, i, kao i uvijek, analogijsko iznošenje i pokušaj oslobođanja od jednog traumatičnog opterećenja vlastitog života, kompleksa renegatstva.“ (Rizvić 1994.: 474)

„Po prirodi egoist, zatvoren i nepovjerljiv prema ljudima, ispunjen osjećajem ugroženosti i vječitim patološkim strahom, koji je u početku nalazio stvaralačkog oduška u Kierkegaardovoj Filozofiji strepnje a ispoljavao se tokom života, pojavno i konkretno, u strahu od oskudice i opsesivnoj brizi za egzistenciju, za život, karijeru, za politički i književni ugled, Andrić je svoje komplekse i psiho-neurotične napone kompenzirao i oslobađao u svojim književnim djelima...“ (ibidem, 476)

„Opisujući Omerpašino seksualno otuđenje, Andrić je iznio i psihologiju te nastranosti, koja se imanentno slagala sa njegovim otuđenjem od ljudi (...) koja se sljedstveno Andrićevoj dizertacijskoj koncepciji i umjetničko-etičkoj postavci ovog lika svakako razvila i deformirala `pod uticajem turske vladavine`...“ (ibidem, 524).

Prema Rizvićevom tumačenju, pored Omerpaše Latasa, u čijoj je konstrukciji simbolički ispisan Andrićev „kompleks renegatstva“ kao i refleksija „samog sebe u društvenom i političkom životu monarhističke Jugoslavije“ postoje u ovome romanu i tri sporedna lika koji, svaki na svoj način, predstavljaju različite strane Andrićeve ličnosti: lik slikara Karasa, kao renegatska, slabašna i oportunistička strana autora; Junus-efendije kao birokratske i egoistične strane Andrićeva karaktera i samo-shvatanja „poziva pripovjedača kao neprikosnovenog sudije“ (sic!), te Idris-efendije koji oličava egzistencijalno-traumatičnu stranu ovako iscertanog Andrićevog autoportreta.

U svemu tome Rizvić nije zaobišao da još jedanput naglasi Andrićeve „erotomanske porive“ koji su se oslobađali u „prikazima nastranosti i seksualnog nasilja“ te kontinuiranu „satanizaciju svega što je bošnjačko i tursko, što je muslimansko“ – koja se negativistička percepcija pak, jedanput nadaje kao subjektivna antipatija prema svemu što je došlo s turskom vladavinom a drugi put kao linija „karijerističkog dodvoravanja većoj i vladajućoj naciji uklapanjem u mitove i epsko-romantičarske konstituense njene geneze“. (Rizvić 1994: 566).

Namjera ovog teksta nije niti da potvrdi niti da ospori *istinitost* Rizvićevih stavova o Andrićevim djelima i namjerama. Ono što se nastoji naglasiti, međutim, jeste da većina Rizvićevih „interpretacija“ u studiji *Bosanski Muslimani u Andrićevu svijetu* spada u klasu Ecovih „nagađanja“ (autorove namjere) te kao takva ona ostaju arhivirana duboko u pretincima tradicionalne pozitivističke „nauke“. Polazeći već od samog naslova studije, pred ozbiljnim i relativno književno-teorijski kompetentnim čitaocem postavlja se pitanje statusa „Andrićevog svijeta“ u Rizvićevoj interpretaciji. Jer, ako se pod ovom sintagmom imao podrazumijevati fikcionalni svijet, onda je interpretacija tog svijeta trebala računati sa posebnošću njegovih istina, njegovih mogućnosti, njegovih zakona i njegovih metapriča² te bi se analizirale narativne strategije stvaranja tzv. metapripovijesti. Ako se, međutim, po liniji argumentacije začete u diskusiji oko „pripovjedačke Bosne“, pod „Andrićevim svijetom“ imala podrazumijevati prvenstveno Andrićeva *predodžba Bosne*, onda se rasprava trebala okoristiti teorijsko-metodološkim aparatom imagologije, te slijedom zaključaka imagološke analize tumačiti pretvorbu imagologema u ideologeme (u stereotipe kao naturalizirane slike o *drugima* i ideologije kao praktična ovjerovljenja različitih oblika diskriminacije drugih i manjinskih grupa). Takav metod čitanja bi, povratno, uspostavio nužne relacije između teksta i konteksta istovremeno održavajući stabilnim granice jednog i drugog entiteta: držeći se „mimetičkog ugovora“ takvo bi čitanje osvijetlilo mimikrijske oblike obrnute mimeze i, shodno prvotnoj svojoj namjeri, „emancipiralo“ čitalačku publiku bez nasilnog rovarenja po tijelu teksta i njegovog stvarnog autora. Čini se, ipak, da Rizvić nije pravio razliku između fikcionalnog i referencijalnog svijeta, budući je književno relevantnim smatrao i sve one autopoetičke i autobiografske iskaze koje je Andrić u raznim prilikama davao i koji jedino uz izuzetan napor mogu stvoriti neki koherentan samoobjašnjavajući niz – da je ovome tako, dokaz je i završno poglavlje Rizvićeve studije, *Kazivanja Ljubi*

² Kad je riječ o uslovima istinitosti fikcionalnih tekstova Lubomir Doležel kaže sljedeće: “Dok je referencijalni domet predstavljajkih tekstova unapred dat, fikcionalni tekstovi stimulišu vlastiti referencijalni domen tako što stvaraju mogući svet“. Govoreći, pak, o posebnoj kategoriji „fikcionalnih komentara“ (gdje pripovjedači ili likovi izražavaju određene stavove, uvjerenja itd.) Doležel skreće pažnju na tzv. predstavljajčke digresije ili u savremenoj naratologiji tzv. metapripovijesti. Predstavljajčke digresije su ugrađene u fikcionalni tekst ali izražavaju stavove ili uvjerenja o stvarnom svijetu. Pri tome se jasno razlikuju od fikcionalnih komentara, koji se odnose na entitete u fikcionalnom svijetu. „Semantika ovih digresija određena je činjenicom da one preteđu na važenje u stvarnom svetu, zbog čega su podložne uslovima istinitosti P-teksta (predstavljajčkog teksta, op. E. M). Čitalac ili tumač (koji obično veruje da su takve digresije odraz autorovih stavova) ima prava da se pita jesu li one istinite ili neistinite u stvarnom svetu. Budući su podložne uslovima istinitosti, za razliku od fikcionalnom tekstu svojstvenih komentara, P-digresije se ne mogu upotrebljavati kao izvor za semantiku fikcionalnosti“. Lubomir Doležel: *Heterokosmika. Fikcija i mogući svetovi*, Službeni glasnik, Beograd, 2008., str. 37.

Jandriću i drugi tekstovi, u kojem se, na koncu i direktno, iskazuje „Andrić njim samim“, a ono što je jedino konačno i ustanovljivo kao rezultat ovog biografizma jeste - ambivalentnost (i polivalentnost) djela čiju je estetsku djelotvornost na koncu priznao i sam Rizvić, te na liniji svojeg psihoanalitičkog čitanja Andrićev doživljaj Bosne okarakterisao kao „spoj istovremene privlačnosti i odbijanja“. Citirajući Andrićevu refleksiju o tišini i miru tekija i džamija iz kazivanja Ljubi Jandriću, Rizvić je morao donijeti zaključak koji kao da protivrječi svemu ono što je prethodno o piscu rekao:

...Kada se uporedi ovaj afinitet po duševnoj i estetskoj srodnosti sa Andrićevim riječima iz pisma Alaupoviću 6. jula 1920: `I sve što je veliko i lijepo stvoreno, stvoreno je u krvi i znoju, i u šutnji` - onda se vidi koliko je taj svijet bio u duhovnoj i estetskoj sukladnosti sa Andrićevim najintimnijim bićem, bez obzira što ga je on u svojim djelima, pod pritiskom kompleksa i pragmatizmom životne egzistencije, ideološki i historijski odbacivao i ružio. Odbacivao ga i ružio, ali nije mogao bez njega. On je bio i njegova mržnja i njegova ljubav. (Rizvić 1994: 680).

3. ZAKLJUČAK

Rizvić je nastojao ostaviti što manje prostora sumnji kada je riječ o vlastitom čitanju Andrića. To je čitanje legitimno i ispravno u barem dva segmenta: onom u kojem se interpretiraju orijentalističke predodžbe u Andrićevim pripovijetkama i romanima i onom u kojem se uočava „lakanovski paradoks“ istovremene privlačnosti i odbijanja koje „Ja“ nalazi u „Drugom“ i različitom od sebe. To je čitanje, također, barem djelomično, u jednom vremenu, izraz kolektivnog raspoloženja i dominantnih strategija čitanja unutar interpretativne zajednice akademskih djelatnika – Bošnjaka. Legitimno je zaključiti da su promijenjene vrijednosti i raspršene iluzije „bratstva i jedinstva“ i pogotovo genocidne politike generirane u velikoj mjeri upravo iz akademskih umova, morale polučiti onu karakterističnu promjenu tona u Rizvićevom čitanju Andrića iz godine 1985. naprema beskompromisnoj kritici iz godine 1994. godine. Sve dalje od toga, međutim, spadalo bi u domen nagađanja i domišljanja. Čini nam se ipak da smo ovim čitanjem pokazali da ni oni tekstovi koji su naizgled najmanje otvoreni za drugačija tumačenja, poput Rizvićeve studije o Andriću, i koji autoritarno iznose nedvojbenost svojih zaključaka, ne mogu uvijek kontrolisati upad samorazlike u diskurs samoidentičnosti a pogotovo ne mogu kontrolisati zaplete vlastitog prijema.

IZVORI

1. Andrić, Ivo (1981), *Omerpaša Latas*, Sabrana dela Ive Andrića, Prosveta, Beograd
2. Rizvić, Muhsin (1994), *Bosanski muslimani u Andrićevu svijetu*, Ljiljan, Sarajevo

LITERATURA

1. Moranjak-Bamburać Nirman (2000), "Ideologija i poetika (Interdiskurzivna analiza kulturoloških strategija i taktika)", *Radovi, Knjiga XII, Filozofski fakultet u Sarajevu, Sarajevo*, 105-141.
2. Lovrenović, Ivan (2007), "Ivo Andrić, paradoks o šutnji". u: Ivo Andrić, *Prokleta avlija*, predgovor, Matica hrvatska – Svjetlo riječi, Sarajevo
3. Dukić, Davor i dr. (2009), *Kako vidimo strane zemlje: uvod u imagologiju*, Srednja Europa, Zagreb
4. Doležel, Lubomir (2008), *Heterokosmika: fikcija i mogući svetovi*, Službeni glasnik, Beograd
5. Beker, Miroslav (1986), *Suvremene književne teorije*, SNL, Zagreb
6. Rizvić, Muhsin (1985), *Pregled književnosti naroda BiH*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1985.
7. Biti, Vladimir (1992), *Suvremena teorija pripovijedanja*, Globus, Zagreb, 1992.
8. Haverić, Tarik (2016), *Kritika bosanskog uma*, Evropski centar za liberalnu demokratiju ECLD, Sarajevo
9. Eagleton, Terry (1987), *Književna teorija*, SNL, Zagreb
10. Eko, Umberto (2001), *Granice tumačenja*, Paideia, Beograd, 2001.
11. Spahić, Vedad (2000), "Hljeb od javorove kore. Ogled o Andrićevoj doktorskoj disertaciji", u *Andrić i Bošnjaci*, Zbornik radova, BZK Preporod, Tuzla, 46-63
12. Spahić, Vedad (2017), *Krugovi i elipse - studije i ogledi o književnim identitetima*, Bosanska riječ, Tuzla
13. *Andrić i Bošnjaci* (2000), Zbornik radova, BZK Preporod, Tuzla

RIZVIC ABOUT ANDRIC'S NOVEL *OMERPAŠA LATAS*: NOVEL AS A MATERIAL FOR READING THE AUTOR FROM THE PERSPECTIVE OF POSITIVISTIC PSYCHOLOGISM

Summary

The focus of this paper is critical reading of Rizvic's interpretation of the novel *Omerpaša Latas* with an aim to emphasize the problems of his theoretical and methodological apparatus as well as his political and ethical position. Probematizations of these aspects in Rizvic's reading of Andric's novel are based in the poststructuralistic definition of identity and its narrative transformations. Within such approach Rizvic's indistinctness of fictional and referencial world develops as a main topic.

Adresa autora

Authors' address

Erna Murić

Filozofski fakultet Univerziteta u Tuzli

dzemillun@yahoo.com